

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*
Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*
Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Asterix en Obelix

1 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat bij het vaststellen van de algemene wil in het dorpje van Asterix vrijheid en gelijkheid met elkaar worden verzoend: iedereen beslist in vrijheid mee over wetten die voor iedereen gelijk zijn / door zelfgekozen wetten die voor iedereen gelijk zijn, vergroten dorpsbewoners hun vrijheid.

voorbeeld van een goed antwoord:

Door gezamenlijk de algemene wil vast te stellen, binden burgers zichzelf volgens Rousseau in vrijheid aan een wet die voor iedereen geldt en die het algemeen belang vertegenwoordigt. Op deze manier worden wederkerige verplichtingen voor iedereen in vrijheid aangegaan en is iedereen gelijk aan elkaar. Dit is volgens Rousseau te bereiken door directe democratie, zoals in het dorpje van Asterix en Obelix gebeurt: iedereen geeft zijn visie, waarna een gezamenlijke beslissing wordt genomen die voor iedereen geldt als wet.

2 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met de vergadering over het openen van nieuwe winkels van Rousseaus begrip 'uniformiteit': er zijn geen grote verschillen in opvattingen over het goede leven / belangen / normen en waarden in de samenleving, alle dorpsbewoners willen graag meer verdienen door een winkel te openen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Met uniformiteit bedoelt Rousseau dat de omstandigheden waarin burgers leven min of meer aan elkaar gelijk zijn en dat burgers min of meer dezelfde opvattingen hebben over wat het goede leven inhoudt. Het volk is niet verdeeld in groepen met verschillende belangen. In het dorp van Asterix lijkt sprake te zijn van uniformiteit. De bewoners hebben allemaal het idee dat het goed voor ze is om een nieuwe winkel te openen en geld te verdienen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie met het voorbeeld van het openen van nieuwe viswinkels of het gewone mensen ontbreekt aan twee van deze vermogens:

- het intellectuele vermogen om hun eigen belang te scheiden van het algemeen belang;
- de morele gesteldheid om werkelijk het algemeen belang na te streven;
- de technische kennis om het algemeen belang concreet te realiseren.

Opmerking

Per juist toegepast vermogen 1 scorepunt toekennen.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Dahl vindt Plato dat het gewone mensen ontbreekt aan het intellectuele vermogen om hun eigen belang te scheiden van het algemeen belang. Ik ben dat wel met Plato eens. In het dorpje van Asterix en Obelix zie je dat iedereen in die vergadering bezig is met zijn eigen belang; ze willen winkels openen om zelf geld te verdienen en ze denken niet aan het algemeen belang. Viswinkels openen naast andere winkels leidt tot minder klanten bij anderen en de mogelijkheden van het dorp als geheel om meer klanten te behouden worden daarmee geschaad.
Er wordt dus niet vanuit het algemeen belang gedacht. 1
  - Bovendien missen die bewoners de morele gesteldheid om met elkaar het algemeen belang na te streven. Ze roepen door elkaar en laten de gemoederen hoog oplopen. Dat klinkt als een emotionele toestand die moreel oordelen vanuit het algemeen belang in de weg zit. 1
- of
- Ik denk dat gewone mensen best wel de technische kennis in huis hebben om het algemeen belang concreet uit te voeren. Het algemeen belang van de vrijheid om winkels te openen, en dus ook viswinkels, betekent dat iedereen meer kan gaan verdienen, maar er kleven ook reële problemen aan: stankoverlast kan klanten weggagen. Of het de bewoners van het dorp van Asterix lukt, weet ik niet, maar gewone mensen hebben absoluut de expertise om een bijkomend probleem, zoals stankoverlast, op te lossen. Misschien zijn er luchtfilters nodig in viswinkels en kan het algemeen belang van de vrijheid om winkels te openen daarmee prima worden gerealiseerd. 1
  - Ik denk dat gewone mensen ook het intellectuele vermogen hebben om hun eigen belang van het algemeen belang te scheiden. Die dorpsbewoners bij Asterix en Obelix komen egoïstisch en opvliegend over, maar ze vergaderen er wel over. Ze geven elkaar de ruimte om over het openen van winkels en viswinkels alles op tafel te gooien. Het lijkt dan alsof ze alleen aan hun eigen belang denken, maar ik denk dat mensen juist door zo'n verhitte discussie kunnen ontdekken dat hun eigen belang kan verschillen van het algemeen belang. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

4 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van Mills opvatting dat de rationaliteit van beslissingen toeneemt door vrijheid van meningsuiting met zijn kritiek op een regering van experts: meer inspraak leidt tot meer informatie terwijl politieke experts niet alwetend kunnen zijn / door discussie moeten beslissingen meer verantwoord worden dan wanneer beslissingen worden genomen door politieke experts 1
- een uitleg van Mills opvatting dat de rationaliteit van beslissingen toeneemt door vrijheid van meningsuiting met zijn opvatting over ongelijk stemrecht: beslissingen op basis van alle meningen zijn doordachter/beter geïnformeerd als de stem van mensen met meer scholing zwaarder weegt 1
- een argument voor Mills opvatting dat de rationaliteit van beslissingen toeneemt door vrijheid van meningsuiting met het voorbeeld van de vergadering over het openen van viswinkels 1
- een argument voor Mills opvatting dat de rationaliteit van beslissingen toeneemt door vrijheid van meningsuiting met het begrippenpaar 'gevoel en verstand' 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Mill worden beslissingen rationeler als daarover kritisch gediscussieerd is en iedereen zijn mening mag geven. Dan kan er na rijper beraad een beter onderscheid worden gemaakt tussen onderbouwde en niet-onderbouwde meningen en kunnen beslissingen beter doordacht worden dan ooit zou lukken als alleen politieke experts mee zouden mogen praten en besluiten. Dan mis je altijd informatie en mogelijke afwegingen omdat politieke experts nooit alle informatie kunnen hebben. 1
- Door meer stemmen te horen kunnen betere afwegingen gemaakt worden en dus doordachtere beslissingen genomen worden. Dat niet alle meningen even rationeel zijn, ondervangt Mill door de stem van geschoolde mensen zwaarder te laten wegen dan die van ongeschoolde mensen. Mensen die niet kunnen lezen of schrijven, geen belasting betalen of afhankelijk zijn van bijstand, horen volgens Mill geen stemrecht te hebben. 1
- Bij vrijheid van meningsuiting is er zowel ruimte voor argumenten en meningen die vanuit het gevoel komen als voor argumenten die vanuit het verstand komen. In het voorbeeld van de gesprekken over het openen van nieuwe winkels lijken misschien veel gevoelens mee te spelen omdat er steeds geruzied wordt, maar je kan ook zeggen dat er juist op basis van verstand is besloten. Als de mening dat het klandizie weghoudt om naast een stinkende viswinkel te zitten, niet was uitgesproken, dan was daarmee niet de onrust over de komst van stinkende viswinkels verdwenen. Juist door die emotionele zorgen ook te horen en mee te nemen in een beslissing, kan er een betere en rationelere beslissing genomen worden met uiteindelijk minder sociale onrust en irritatie als gevolg. 2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van een vooronderstelling bij de definitie van democratie als staatsvorm waarin organiseren een zaak is van iedereen 1
- een argumentatie of 'van geheimzinnigheid of afspraken achter de schermen houdt niemand' een implicatie is van deze definitie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een vooronderstelling bij de definitie van democratie dat organiseren een zaak is van iedereen, is dat blijkbaar iedereen betrokken kan worden bij organiseren / is dat het in een democratie kennelijk om organiseren gaat en niet zozeer om het nemen van beslissingen. 1
- 'Niemand houdt van afspraken achter de schermen' is een implicatie van de definitie dat democratie een staatsvorm is waarin organiseren een zaak is van iedereen. Want 'afspraken achter de schermen' suggereert dat toch niet iedereen meedoet aan het organiseren, maar dat sommige belangrijke personen onderling besluiten nemen. 1

of

- Als democratie betekent dat organiseren een zaak is van iedereen, dan hoeft het feit dat niemand houdt van afspraken achter de schermen daar geen implicatie van te zijn, want of mensen ergens van houden of niet kan ook aan die mensen zelf liggen. Dus of niemand van afspraken achter de schermen houdt, hoeft niet per se een implicatie van de definitie van democratie te zijn. 1

6 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argument dat er in een democratie meer ruimte is voor culturele diversiteit dan in een keizerrijk met de volgende elementen:

- de begrippen 'eenheid' en 'verscheidenheid' 1
- het voorbeeld van de wet over broeken dragen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

Ook al zie je dat in veel democratieën culturele diversiteit voor allerlei problemen zorgt, toch hebben mensen met verschillende culturele achtergronden of opvattingen in een democratie meer ruimte voor hun eigen manier van leven dan in een keizerrijk. In een democratie kan er eenheid bestaan in de vorm van rechten die voor iedereen gelden waarbij ieders verscheidenheid wordt beschermd. In een democratie kan het dragen van kledingstukken niet zomaar ineens worden verboden door een keizer die de macht heeft en die om eenheid te creëren ieders verscheidenheid de kop indrukt. Of als dat wel gebeurt, dan is dat met instemming van de meerderheid van het volk.

Opgave 2 GrondFest

7 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verband tussen Mills mensbeeld en het ontplooiingsliberalisme: mensen moeten de vrijheid hebben zich te ontwikkelen tot autonome wezens 1
- een uitleg met dit verband dat Mill voorstander zou kunnen zijn van GrondFest: democratische participatie/open politieke discussie zoals die plaatsvindt op GrondFest geeft ruimte aan de vrijheid van mensen om zich te ontwikkelen tot autonome wezens 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het mensbeeld van Mill worden mensen geregeerd door het streven naar genot en het vermijden van pijn en zijn mensen autonome, vrije, creatieve, zelfstandig denkende wezens, of zouden ze dat in ieder geval kunnen zijn. Daarom moeten mensen zich volgens Mills ontplooiingsliberalisme ontwikkelen tot mensen met karakter, met verlangens en hartstochten die uit henzelf komen en die uitdrukking zijn van hun eigen natuur, ontwikkeld en gevormd door hun eigen beschaving. 1
- Mill is een voorstander van open politieke discussie, omdat mensen zich hierdoor kunnen ontwikkelen tot autonome en authentieke wezens. Open politieke discussie bevordert de individualiteit, het sociaal gevoel en het algemene welzijn. GrondFest wil stimuleren dat zoveel mogelijk mensen meehelpen met het bouwen aan een open samenleving en een open democratie. Daarom zou Mill een voorstander kunnen zijn van GrondFest. 1

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg dat GrondFest volgens Schumpeters opvatting van democratie niet bijdraagt aan democratie, met:

- een van Schumpeters redenen dat de rationaliteit van mensen afneemt als het om politieke besluiten gaat: afstand tot politieke besluiten / een tekort aan persoonlijke invloed op politieke besluiten 1
- het voordeel van het model van democratie als markt dat competitie bepaalt welke leider geaccepteerd wordt: Schumpeters model maakt duidelijk dat democratie gaat om het winnen van verkiezingen en niet om het vinden van een algemene wil 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- GrondFest gaat over de politieke meningen van de gewone burgers, waar ze met elkaar over in gesprek gaan. Dergelijke democratische participatie van gewone burgers levert volgens Schumpeter echter niet veel op, omdat gewone mensen geen verstandige keuzes maken op het moment dat zij zich als burger met politiek bezighouden. De rationaliteit van mensen wordt volgens hem sowieso overschat en in hun rol als burger reageren mensen nog minder verstandig. Ze hebben nu eenmaal een te grote afstand tot politieke besluiten. Daarom draagt GrondFest volgens Schumpeters opvatting van democratie niet bij aan democratie. 1
- Bovendien functioneert democratie volgens Schumpeter als een markt en handelt een politicus in de stemmen van de massa. Daar komt geen algemeen nut of belang bij kijken dat het volk naar voren brengt. Schumpeters model geeft volgens hem een realistischere beschrijving van wat democratie is dan het idee van GrondFest dat democratie draait om het zoeken naar een algemene wil. Dat leidt alleen maar tot misverstanden en draagt niet bij aan een goed begrip van democratie. 1

9 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van een van de drie bezwaren tegen het idee van de lekenstaat: laïcité past niet binnen de Nederlandse cultuur omdat het christendom een vormende invloed heeft gehad op het ontstaan van de Nederlandse samenleving / de lekenstaat is antireligieus en gelovigen worden gedwongen om hun diepste overtuigingen privé te houden / een lekenstaat kan niet voor voldoende sociale cohesie zorgen 1
- een weergave van Cliteurs verdediging tegen dit bezwaar: de lekenstaat past wel binnen de Nederlandse cultuur omdat een cultuur kan leren / politieke of juridische argumentaties moeten voor iedereen navolgbaar zijn, wat niet kan als die op privé-overtuigingen zijn gebaseerd / gebrek aan sociale cohesie is geen gevolg van de lekenstaat maar van diepe banden met verschillende religies binnen dezelfde samenleving 1
- een argumentatie dat de beste oplossing voor de uitdaging van culturele diversiteit de lekenstaat van Cliteur / de regels van GrondFest is 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een bezwaar is dat de lekenstaat antireligieus is en dat gelovigen worden gedwongen om hun diepste overtuigingen privé te houden, ook al bekleden zij publieke functies. 1
- Cliteur brengt daartegen in dat de argumentatie van bijvoorbeeld een rechter, die over anderen oordeelt, voor anderen navolgbaar en te bekritisieren moet zijn. Overtuigingen die niet door iedereen gedeeld worden en niet neutraal zijn, moeten achterwege blijven. 1
- Cliteurs lekenstaat is volgens mij de beste oplossing voor de uitdaging van culturele diversiteit. Je moet de redelijkheid van elkaars politieke argumenten kunnen inzien. Dat kan niet als je je politieke argumenten baseert op geloof of religie. Iedereen moet in het publieke domein begrippen en argumenten gebruiken die voor iedereen te begrijpen en te accepteren zijn. Dat gaat verder dan alleen respect hebben voor elkaars overtuigingen. Om goed om te gaan met de uitdaging van culturele diversiteit moet je algemene en redelijke overtuigingen gebruiken en geen particuliere religieuze overtuigingen. 1

of

- GrondFest biedt volgens mij de beste oplossing voor de uitdaging van culturele diversiteit. GrondFest gaat over hoe met elkaar om te gaan als er een kloof ontstaat tussen mensen op basis van geloof of overtuiging. De oplossing is dat mensen hun religieuze overtuiging kunnen uiten in het publieke domein zodat je kunt ingaan op elkaars verschillende overtuigingen. Daarvoor moet je respectvol met iedereen omgaan door mee te doen, je te verdiepen in de overtuigingen van andere mensen en daarover met elkaar van gedachten te wisselen. Volgens mij zorgt dat voor meer sociale samenhang in een cultureel diverse samenleving. 1

10 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argument dat de basishouding van GrondFest aansluit bij de opvatting van Sandel dat neutraliteit onwenselijk is, omdat de nadruk op neutraliteit burgerzin ondermijnt / opvattingen over rechtvaardigheid verbonden zijn met opvattingen over het goede leven.

voorbeeld van een goed antwoord:

De basishouding van GrondFest sluit aan bij de opvatting van Sandel. Volgens Sandel is neutraliteit onwenselijk, omdat de nadruk op neutraliteit en keuzevrijheid betrokkenheid en solidariteit in de samenleving ondermijnt. We moeten volgens Sandel juist aan elkaar blijven uitleggen waarom we iets vinden, zodat we op zoek kunnen gaan naar gezamenlijke waarden. Accepteren dat er geen absolute waarheid is, waar GrondFest vanuit gaat, betekent dat we altijd onze verschillen van opvatting aan elkaar moeten blijven uitleggen om wederzijds respect te ontwikkelen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg in welk opzicht Mill zich niet in de regels voor communicatie in tekst 3 zou kunnen vinden, met:

- een van Mills vier redenen dat volledige vrijheid van meningsuiting in het algemeen belang van de democratie is omdat die mensen ertoe aanzet om argumenten te geven voor hun visie: feilbaarheid van de mens / mogelijke elementen van waarheid / gevaar van dogmatisme / waarde van discussie 1
- een van Mills redenen voor zijn opvatting dat het uiten van meningen die als kwetsend worden ervaren niet verboden moet worden, zoals GrondFest dat doet met regels voor de sociale kanalen: deze uitingen kunnen het maatschappelijk welzijn vergroten / de vrijheid van meningsuiting kan individuele burgers beschermen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Mill is voor volledige vrijheid van meningsuiting. Kwetsen, haatzaaien en belachelijk maken, zoals benoemd in tekst 3, vallen daaronder en kunnen zelfs iets goeds brengen. Ze zetten mensen er volgens Mill toe aan zich te verdedigen en de redenen en argumenten voor hun visie naar voren te brengen. Vrijheid van meningsuiting verdiept overtuigingen en voorkomt dat ze verworden tot vooroordeel of dogma. Daarom zou de vrijheid van meningsuiting niet zomaar door regels voor communicatie moeten worden ingeperkt. 1
- Schade door kwetsende meningen, zoals genoemd in tekst 3, kan volgens Mill gecompenseerd worden door een groter maatschappelijk belang. Meningen die als kwetsend worden ervaren, dienen volgens Mill toch vaak het maatschappelijk welzijn. Daarom zou de vrijheid van meningsuiting volgens Mill niet moeten worden ingeperkt, zoals GrondFest dat wil doen met de regels voor de sociale kanalen, zolang er niet wordt aangezet tot geweld. 1

12 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat deelname aan GrondFest door scholieren aansluit bij Gutmanns opvatting van onderwijs door democratie: door deelname kunnen scholieren democratische vaardigheden aanleren.

voorbeeld van een goed antwoord:

Gutmann vindt dat scholen hun leerlingen moeten aanmoedigen om actief mee te denken over de lesstof en om democratische vaardigheden aan te leren, zoals leren luisteren, kritiseren en in het openbaar spreken. Deelname aan GrondFest past daar goed bij, omdat leerlingen daar samen met anderen bouwen aan een open samenleving en democratische cultuur en zo allerlei democratische vaardigheden leren.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Friedmans opvatting dat de overheid vanuit democratisch burgerschap eisen mag stellen aan onderwijs: democratie is onmogelijk zonder een zekere mate van geletterdheid, kennis en de acceptatie van gedeelde waarden 1
- een argument met Friedmans opvatting tegen een door de overheid verplichte deelname van scholieren aan GrondFest: de overheid mag democratisch onderwijs niet zelf organiseren 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Friedman vindt dat de overheid vanuit democratisch burgerschap eisen mag stellen aan het onderwijs, omdat dit de samenleving als geheel ten goede komt en omdat democratie onmogelijk is zonder algemene kennis en waarden. 1
- Daarbij bepaalt de overheid alleen wat de kwaliteit van het onderwijs moet zijn en niet wat de inhoud daarvan moet zijn. Indoctrinatie moet worden tegengegaan. Een verplichting door de overheid om deel te nemen aan GrondFest betekent dat de overheid zich actief bemoeit met de inhoud van het onderwijs en dat is indoctrinatie. De eisen die een democratie aan onderwijs mag stellen, het opdoen van algemene kennis, waarden en vaardigheden, kunnen prima worden ingewilligd zonder de verplichting tot het deelnemen aan GrondFest. 1

Opgave 3 De fascistische uitdaging aan de democratie

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Tocqueville in een democratie zachtmoedig despotisme kan ontstaan: door individualisme verdwijnt de burgerzin en worden burgers te afhankelijk van de staat / krijgt de staat steeds meer macht 1
- een uitleg van het verschil tussen zachtmoedig despotisme en het fascisme: zachtmoedig despotisme is een verzorgende macht en fascisme een onderdrukkende macht / zachtmoedig despotisme is gebaseerd op gelijkheid, fascisme op ongelijkheid / zachtmoedig despotisme vertrekt vanuit individualisme, het fascisme gaat uit van gehoorzaamheid aan de leider 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Tocqueville zorgt individualisme ervoor dat mensen zich minder zullen organiseren en minder om elkaar zullen geven. In plaats daarvan gaan burgers naar de staat kijken voor hulp. Hierdoor zal de macht van de staat toenemen en zal uiteindelijk zachtmoedig despotisme ontstaan, waarbij burgers steeds minder in staat zijn om hun eigen vermogen en wil te gebruiken. 1
- Het zachtmoedig despotisme verschilt van het fascisme, omdat het niet gebaseerd is op onderdrukking en geweld. Het zachtmoedig despotisme is juist een verzorgende macht. Tocqueville was ervan overtuigd dat de tijd van gewelddadige revoluties voorbij was en de democratische mens zachtaardiger is. Het despotisme in een democratie zal daarom mild of zachtmoediger zijn. 1

15 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Mills kritiek op een regering van een goede despoot ook van toepassing is op het pleidooi voor fascisme in tekst 4: een goede despoot kan niet alwetend zijn / begrenst de capaciteiten van de bevolking.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Mill moet een goede despoot, om goed te zijn, ook alwetend zijn. Dat vraagt ongekeerde vermogens en energie. Niemand heeft volgens Mill het vermogen en de energie om een dergelijke uitzonderlijke taak uit te oefenen. Deze kritiek is ook van toepassing op het pleidooi voor fascisme in tekst 4. Er wordt namelijk gesuggereerd dat er wel zo'n 'sterke man' zou bestaan, die precies weet wat er moet gebeuren.

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Als er al een goede, alwetende despoot zou bestaan, zou dat volgens Mill niet goed voor de bevolking zijn. Hun intellectuele en emotionele capaciteiten zouden hierdoor begrensd worden, omdat ze niet actief betrokken zijn bij hun eigen lot. Deze kritiek is ook van toepassing op het pleidooi voor fascisme. Misschien dat fascisme als staatsvorm goedkoper, sneller en efficiënter is, zoals in tekst 4 wordt gesteld, maar dat wil nog niet zeggen dat het goed is voor de bevolking.

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met tekst 5 dat een democratie volgens Plato ten onder zal gaan met het begrip 'vrijheid': het vrijheidsstreven van de democratische mens is onverzadigbaar, waardoor andere zaken verwaarloosd worden, zoals wanneer democratische burgers demonstreren en protesteren / niet dankbaar of gehoorzaam zijn 1
- een uitleg met tekst 5 dat een democratie volgens Plato ten onder zal gaan met het begrip 'gelijkheid': gelijkheid zorgt voor een gebrek aan respect en ontzag, zoals wanneer democratische burgers niet dankbaar en gehoorzaam zijn / door protesteren opkomen voor gelijkheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Plato wordt de democratische mens gekenmerkt door een onverzadigbaar streven naar vrijheid. Doordat mensen in een democratie de mond vol hebben van deze vrijheid worden andere taken verwaarloosd. In tekst 5 zijn democratische burgers vooral bezig om eisen te stellen, te demonstreren en te protesteren. 1
- Daarnaast beschrijft Plato hoe gelijkheid zorgt voor een gebrek aan respect en ontzag. Over de democratische burgers in tekst 5 wordt ook gesteld dat ze geen respect hebben voor autoriteit en daarom niet gehoorzaam en dankbaar zijn. 1

17 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg van Nozicks opvatting dat democratie niet leidt tot vrijheid: democratie is een vorm van tirannie, omdat een meerderheid de macht heeft over een groot deel van het leven van de burger.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Nozick is democratie in wezen niets anders dan een vorm van slavernij. De meester is alleen veranderd in een meerkoppige meester, die over de individuele burger heerst. Geen enkele staatsvorm kan volgens Nozick tot vrijheid leiden, ook een democratie niet.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

18 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat een argumentatie over de opvatting dat democratie niet tot vrijheid leidt met:

- een van Dahls voordelen van democratie: democratie helpt een regering van wrede, kwaadaardige autocraten voorkomen / democratie garandeert burgers een aantal fundamentele rechten die niet-democratische systemen niet verlenen en niet kunnen verlenen / democratie verzekert burgers een grotere mate van persoonlijke vrijheid dan enig haalbaar alternatief / democratie helpt mensen hun eigen fundamentele belangen te beschermen / alleen een democratische regering kan personen maximaal in staat stellen om de vrijheid tot zelfbeschikking uit te voeren / alleen een democratische regering kan personen maximaal in staat stellen om morele verantwoordelijkheid te nemen / democratie bevordert menselijke ontwikkeling volwaardiger dan enig haalbaar alternatief / alleen een democratische regering kan een relatief hoge mate van politieke gelijkheid bevorderen / moderne representatieve regeringen voeren geen oorlog met elkaar 1
- het begrip 'positieve vrijheid': de mogelijkheid voor mensen om zich te ontplooien 1
- het begrip 'negatieve vrijheid': de afwezigheid van dwang 1
- tekst 6 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het eens met de opvatting dat democratie niet tot vrijheid leidt. Het is een beetje ironisch om democratie als systeem van vrijheid te zien als niemand daar echt individueel voor heeft gekozen. Dahl ziet als voordeel van een democratie dat een democratie burgers een grotere mate van persoonlijke vrijheid verzekert dan enig ander haalbaar alternatief, maar ik vraag me af waar hij dat op baseert. Volgens mij laat hij zich te veel beperken door de bestaande politieke systemen en staat hij niet open voor alternatieven. 1
- In de tekst wordt gesteld dat er nooit andere politieke systemen dan de democratie worden overwogen of aangeboden. Daar gaat een zekere dwang vanuit. In dat opzicht is er geen sprake van negatieve vrijheid. 2
- Bovendien vind ik dat je je ook niet volledig kan ontplooien als antidemocraat in een democratische samenleving. Dit kan je uitleggen als een beperking van positieve vrijheid. Daarom vind ik dat democratie de belofte van vrijheid niet waarmaakt. 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> Ik ben het niet eens met de opvatting dat democratie niet tot vrijheid leidt. Dahl stelt dat alleen een democratische regering personen maximaal in staat kan stellen om de vrijheid tot zelfbeschikking uit te voeren. In een democratie leven mensen onder wetten die ze zelf gekozen hebben. Daarom is het niet ironisch dat we uitgerekend de democratie als een systeem van vrijheid zien. 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Er is bovendien geen sprake van dwang binnen de democratie om echt democratisch te zijn. Daarmee heb je negatieve vrijheid. Als je nu ter plekke een eigen politieke gemeenschap wil stichten of op antidemocratische partijen wil stemmen, dan kan dat in principe. 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Dat alternatieve systemen niet worden overwogen of aangeboden, zoals in de tekst wordt gesteld, wil dus niet zeggen dat je die vrijheid niet hebt. Er is dus ook sprake van positieve vrijheid, waarbij je jezelf kan ontplooiën en ontwikkelen. Binnen een fascistisch systeem heb je deze vrijheid niet. Ik vind het dus geen sterke redenering van de fictieve fascist. 	2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

19 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met een voorbeeld uit tekst 7 van Parekhs onderscheid tussen kritiek en belediging: bepaalde beledigingen, zoals de ontmenselijkende termen in tekst 7, zijn moeilijk op te vatten als kritiek en pogingen tot debat 1
- een uitleg met een voorbeeld uit tekst 7 van een van Parekhs redenen dat de traditionele argumenten voor vrijheid van meningsuiting ontoereikend zijn: niet elke uiting kan begrepen worden als een zoeken naar waarheid / sommigen profiteren meer van de vrijheid dan anderen / sommige uitingen dienen bepaalde belangen / ook andere maatschappelijke waarden zijn belangrijk 1
- een uitleg met een voorbeeld uit tekst 7 van Parekhs opvatting dat belediging moet worden tegengegaan: het brengt schade toe / zorgt voor sociale en politieke uitsluiting 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Parekh wordt vaak een beroep gedaan op de vrijheid van meningsuiting met een beroep op kritiek. Hij stelt daar tegenover dat we makkelijk onderscheid kunnen maken tussen belediging of laster en eerlijke kritiek. Als je iemand een 'kakkerlak' noemt, ben je echt niet bezig met opbouwende kritiek of een poging tot debat. 1
- Vrijheid van meningsuiting is volgens Parekh niet de enige belangrijke maatschappelijke waarde, die daarom altijd maar vrij spel moet krijgen. Hiermee weerlegt hij de traditionele argumenten voor de vrijheid van meningsuiting. We hebben als samenleving ook andere waarden, zoals respect voor je medemens. Ontsierende en ontmenselijkende termen zoals in de tekst hoeven we daarom echt niet te accepteren onder het mom van vrijheid van meningsuiting. 1
- Parekh stelt dat zulke beledigingen verboden zouden moeten worden. Individuen en groepen worden hiermee namelijk vernederd, verlaagd en uitgesloten. In de tekst is te zien dat de beledigende uitspraken het doel hebben om mensen tot een onderwerp van minachting en haat te maken. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

20 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Biesta het onderwijs niet alleen verantwoordelijk kan worden gehouden voor burgerschap in een democratie: deze verantwoordelijkheid is onrealistisch groot, daarom moet de samenleving als geheel verantwoordelijk gehouden worden voor de toekomst van democratie 1
- een uitleg van Biesta's kritiek op een individualistische visie op democratie: democratie is altijd verbonden met pluraliteit 1
- een uitleg dat politiek bestaan volgens Biesta tussen indoctrinatie en vrijblijvendheid in staat: democratie heeft geen inhoud (geen indoctrinatie), maar vereist ruimte voor pluriformiteit (niet vrijblijvend) 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Biesta is het niet realistisch om scholen verantwoordelijk te maken voor de toekomst van de democratie door middel van burgerschapsonderwijs. Die verantwoordelijkheid ligt volgens hem bij de samenleving als geheel, omdat het onderwijs volgens hem machteloos staat als de samenleving niet (deels) democratisch is georganiseerd. 1
- Biesta heeft kritiek op burgerschapsonderwijs waarbij uitgegaan wordt van een bepaalde inhoud van democratie. De uitdaging van democratie ligt volgens hem juist in het samenleven met hen met wie we geen identiteit delen. Democratie is voor hem altijd verbonden met pluraliteit. Daarom kan democratisch burgerschap meerdere invullingen hebben. 1
- Biesta ziet politiek bestaan als het midden tussen indoctrinatie en vrijblijvendheid. Politiek bestaan betekent namelijk dat jouw mogelijkheid om iets nieuws te beginnen altijd samenhangt met die van anderen. Deze opvatting draagt geen specifieke inhoud van democratie over en is daardoor niet indoctrinerend. Tegelijkertijd vereist het wel van mensen dat ze ruimte geven aan anderen. In dat opzicht is het tegelijkertijd ook zeker niet vrijblijvend. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

21 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument met een van de voordelen van het deliberatieve model voor het 'no platform'-principe: deliberatie zorgt voor nieuwe oplossingen / het drukt respect uit voor de minderheid / er is sprake van een redelijk meningsverschil / het drukt respect uit voor de medeburger, dit is in strijd met de fascistische ideeën die het 'no platform'-principe geen podium wil bieden 1
- een argument met een van de andere voordelen van het deliberatieve model tegen het 'no platform'-principe: deliberatie zorgt voor nieuwe oplossingen / het drukt respect uit voor de minderheid / er is sprake van een redelijk meningsverschil / het drukt respect uit voor de medeburger, dit is niet mogelijk wanneer het 'no platform'-principe mensen uitsluit van deliberatie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het deliberatieve model van democratie heeft debat niet alleen een instrumentele, maar ook een expressieve waarde omdat een gesprek respect uitdrukt voor de medeburger. Op het moment dat mensen door fascisten moedwillig worden bespot, gaat dit voordeel verloren. Op die grond zou je wel voorwaarden mogen stellen aan de deelnemers van het gesprek en een 'no platform'-principe kunnen hanteren. 1
- Een van de voordelen van deliberatie is dat het overeenstemming in de toekomst waarschijnlijker maakt, omdat het respect uitdrukt voor de minderheid. Als je mensen op basis van het 'no platform'-principe buiten het publieke debat probeert te houden, dan zullen verschillen alleen maar groter worden. 1

22 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het 'no platform'-principe aansluit bij Van den Berghs opvatting over een partijverbod: de beslissing om de democratie op te heffen is niet vatbaar voor zelfcorrectie en mag daarom uitgesloten worden / de grens van de vrijheid van overtuigingen ligt in de bereidheid tot gedachtewisseling.

voorbeeld van een goed antwoord:

Van den Bergh stelt dat de grens van de vrijheid van overtuigingen schuilt in de bereidheid tot gedachtewisseling. Voorstanders van het 'no platform'-principe stellen dat fascisten niet geïnteresseerd zijn in de uitwisseling van ideeën. Daarom past het uitsluiten van deze groepen vanuit het 'no platform'-principe bij Van den Berghs opvatting over een partijverbod.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

23 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argument tegen het 'no platform'-principe met Kelsens opvatting over een partijverbod: door een verbod op antidemocratische opvattingen houdt een democratie op een democratie te zijn / een democratie vooronderstelt een relativistische wereldbeschouwing.

voorbeeld van een goed antwoord:

Een democratie houdt volgens Kelsen op een democratie te zijn wanneer je partijen verbiedt. Het 'no platform'-principe past daarom niet binnen een democratie. Als je echt een democraat bent, moet je ook ruimte bieden aan openlijk antidemocratische geluiden zoals het fascisme. Je moet vasthouden aan je democratische waarden en zo antidemocratische geluiden bestrijden.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 24 juni.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1	René van Royen en Sunnyva van der Vegt, De erfenis van Asterix, 2003
tekst 2	grondfest.com/over-grondfest
tekst 3	grondfest.com/grondhouding
tekst 4	Michela Murgia, Fascist worden, 2020
tekst 5	Michela Murgia, Fascist worden, 2020
tekst 6	decorrespondent.nl , Theo Maassen probeerde fascist te worden maar het lukte niet, 26 maart 2022
tekst 7	Michela Murgia, Fascist worden, 2020

